

Негодяєва С.А. Богдан Хмельницький в рецепції Анни Пустовіт: методичний діалог з текстом // Вісник Луган. нац. пед. ун.-ту ім. Т. Шевченка. – 2014. – № 1 (284). – С.84-90.

УДК 372.882.116.12

С.А. Негодяєва

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ В РЕЦЕПЦІЇ АННИ ПУСТОВІТ: МЕТОДИЧНИЙ ДІАЛОГ З ТЕКСТОМ

Сучасні інтерпретаційні письменницькі візії формують нові життєтексти, авторські міфи про історичних осіб, постать яких давно можна вважати вічною, традиційною, архетипальною в світоглядному концепті українців. Саме таким є образ Богдана Хмельницького, який став предметом зацікавлення сучасних праць багатьох науковців: С. Козака, І. Арндаренко, О. Ніколенко, І. Лімборського, В. Мусій, О. Казанжи, Т. Марченко, О. Новик, О. Багана та ін. Погоджуючись з думкою Олександра Гриценка про те, що „Мову про Богдана Хмельницького як культурного героя (а отже, як постать міфологічну, а не історичну), варто почати від твердження, до певної міри парадоксального: не існує „міфа про Хмельницького”, існує натомість кілька різних міфів, головним героєм яких виступає Хмельницький, і кожний із цих міфів відображено в численних текстах-нараціях, візуальних образах-іконах, у топоніміці тощо” [1, с. 3], наше дослідження ми вирішили побудувати на рецепції образу Богдана Хмельницького в поезії Анни Пустовіт „Остання ніч Богдана” [2, с. 22-29].

Об'єкт дослідження визначений не випадково: молода поетеса, член Спілки письменників України, є представницею нашого регіону. А краєзнавчий аспект сучасної літератури не виправдано залишається поза межами уваги науковців, критиків, методистів, бо цей творчий прошарок вимагає випробування часом. Проте, одним із завдань критики, як літературознавчої дисципліни, є популяризація сучасного письменницького продукту. Обраний нами методичний аспект стверджує про актуальність розвідки: на сьогодні відсутні матеріали для проведення уроків з літератури рідного краю, які б пропагували вартісну уваги школярів сучасну поезію й формували національну громадянську позицію.

Мета статті – дослідити особливості художнього потрактування літературного образу Богдана Хмельницького в рецепції Анни Пустовіт, здійснити методичний аналіз функціонування цього образу.

Логіка побудування шкільної програми вимагає від нас чіткої рекомендації: поезію-сповідь „Остання ніч Богдана” варто розглядати з

школярами в 9 класі перед вивченням творів Т. Шевченка та роману П. Куліша „Чорна Рада”.

Обрана авторкою тема не випадкова, бо Ганна Анатоліївна свого часу закінчила історичний факультет ЛДПУ імені Тараса Шевченка, глибоко вивчала документальну, наукову літературу епохи Хмельниччини, і як історик має своє ставлення до провокативної постаті Богдана Хмельницького, бо вона привертала увагу багатьох письменників.

Стислий учительський екскурс в художню інтерпретацію цієї непересічної постаті повинен оглядово познайомити учнів з надбаннями інтермедіальної Хмельниччини, що дасть змогу школярам окреслити особливості авторського життєтексту Анни Пустовіт.

О. Гриценко пропонує зараховувати художні візії на образ гетьмана до групи творів „конвенційного” красного письменства – віршовані, прозові та драматичні, а також – фільми, опери, картини тощо. Тут починати можна від прижиттєвих панегіриків (а також і демонізацій, як-от у „Wojnie Domowej” С. Твардовського), далі – до приписуваної Ф. Прокоповичу „шкільної” драми „Милость Божія” (що її Драгоманов назвав „народно-політичною драмою”) та „Разговора Малороссии с Великороссиею” С. Дівовича. Історичні думи та народні пісні можна, втім, рівною мірою відносити й до цієї групи текстів. Далі йдуть „історичні” поезії Шевченка, Куліша, Гребінки, а в ближчі до нас часи – М. Рильського, П. Тичини (присвячені головно Переяславській раді), М. Вінграновського („Ніч Івана Богу на”), Л. Костенко (поєми „Маруся Чурай” та „Берестечко”); далі – численні романи та п’єси про нашого героя – М. Старицького (п’єса й роман-трилогія „Богдан Хмельницький”, 1887, повість „Облога Буші”, 1898), О. Корнійчука (п’єса „Богдан Хмельницький” 1938 р., за якою 1939 року Ігор Савченко зняв однойменний фільм, а по війні К. Данькевич написав оперу), Ю. Косача („Рубікон Хмельницького”, 1942), Н. Рибачка (роман „Переяславська Рада”, 1949-54), П. Панча (роман „Гомоніла Україна”, 1954), І. Ле (третомний роман „Хмельницький”, 1957-62), П. Загребельного (роман „Я, Богдан”, 1983) та ін. Не слід також забувати численні літературно-критичні та публіцистичні праці про ці твори, серед яких є вже й огляди літературної „Хмельниччини”, як-от праця М. Бутрина „Визвольна війна укр. народу під проводом Б. Хмельницького і возз’єднання України з Росією в художній літературі” („Українське літературознавство”, 1979, №33), або розвідка Марка Павлишина з лівістросівською назвою „Literary variants of an official myth”, зосереджена саме на ідеологічно-міфологічному аспекті аналізованих творів [1, с.19].

Не дивлячись на ідеологічну, політичну заангажованість постаті гетьмана в різні часи, учителю слід також подати потрактування основних міфологем та нарацій щодо Хмельницького в порядку їхньої появи в „топологічному просторі” нашої культури (за О. Гриценком):

1) Хмельницький – „Богом даний „визволитель українського (власне, „руського”, пізніше – „малоросійського”) народу з польського ярма, „Мойсей, що порятував народ свій”.

2) Хмельницький – хоробрий козацький вождь і вірний слуга Православного царя, що привів єдиновірних малоросів під його високу руку.

3) Хмельницький – „нерозумний син” України, який занастив усе, ним самим здійснене, віддавши народ свій у нову, ще гіршу неволю.

4) Хмельницький – жорстокий і недалекоглядний ватажок войовничого плебсу, що розбурхав могутні стихійні сили, які зруйнували в Україні все, що перед тим довго й наполегливо створювали сили „культурництва”.

5) Хмельницький – могутній національний вождь, що зумів приборкати Дух Руїни й розпочати побудову міцної національної держави, та не зміг її завершити.

6) Хмельницький – відважний і талановитий народний лідер, який правильно розумів історичні процеси та об’єктивні потреби власного народу і тому привів його до воз’єднання з братнім російським народом.

7) Хмельницький – „мислитель із шаблею”. Наслідок розкладу, „стихійної деміфологізації” офіційного радянського культу Богдана – „воз’єднувача”, і водночас – симптом зміни загальної парадигми героїзму в урбанізованому й „інтелігентизованому” українському суспільстві останніх радянських десятиліть. Колишній герой-войовник стає рефлектуючим інтелектуалом, який прозирає минуість усіх своїх перемог, але вбачає їхній екзистенційний сенс у поставанні нації в процесі боротьби, хай і не увінчаної остаточною перемогою.

8) Хмельницький – видатний національний державний діяч, який перетворив український народ із пасивного об’єкта на суб’єкта історичного процесу, започаткував формування національної ідеї, національної державності, нової національної еліти, а отже – й модерної української нації як такої.

Назва поезії „Остання ніч Богдана” Анни Пустовіт налаштовує реципієнта на сприйняття сповіді, яка проголошується на Вищому Суді. Цей момент у житті людини передбачає щирості, відвертості, інтимності. Саме таким перед нами постає Хмельницький, який в агонії перегортає кадри-сторінки свого життя. І, скориставшись прийомом коментованого (повільного) прочитання тексту, на нашу думку, учитель досягне більшого впливу на школярів, досвід яких ще не сформував відчуття граничного екзистенційного стану, у якому перебуває ліричний суб’єкт-Богдан.

Традиційно, жанр-сповідь передбачає монологізацію викладу, яка, за авторським задумом, побудована на риторичних питаннях („О, хто таємну тугу знає, / Що там у серці, в глибині?”, „Чи хоч на мить одну

відчує / Тягар мій на своїх плечах: / Все, через що ночей не сплю я, /
Мою любов, мій сумнів, страх? / – Ні? – То хіба він має право / Судить
мене, мій грізний час, / Всі перемоги і неслави, / Судити нас?!.”, „Смерть,
зажди! / Кому я можу залишити / Ці думи й всі мої труди?“...),
замовчуваннях („Ми вже історія, ми спомин. / Ми вічність, Боже, глянь
на нас! / Летять у бій гарячі коні, / Летять крізь час...”, Я думав, що коли
й загину / Між неприборканих степів, / То з пекла, чи з святого Раю, / Її
побачу у квіту. / Бо вірив, що не подолає / Ніхто її можуть святу. / Я
будував...”, „Попереду були могили, / Посли, листи, вагання...”, „Без
каяття, без вороття. / Дитина... Шлях... Мечі... І тіні... / Таке життя.
Життя. Життя”). Ці два прийоми дають змогу реципієнту зупинитися й
віалізувати пережиті героєм події, почуття, з’ясувати мотиваційні
підвалини державотворця, автора національної ідеї, окреслити сенс
життя:

Що є життя?.. Дощі. Дощі.

Що не згоріло – потонуло

І не горітиме повік.

Вкрив попіл і моє волосся,

Сльозами вимив благодать,

Але мені таки вдалося

Крізь сльози й попіл запалать

І запалити Україну,

І серце дівчини [2, с 27] .

Життя-любов для Богдана – це не дилема, а аксіома, сенс, що
вбирає в себе тріаду мати-народ-Батьківщина, і, як будь-яке почуття,
воно проживалося ним завжди з надривом. Градаційне: „Любов моя, /
Шаленство, пристрасті, неспокій, / Зненависть, туга, біль і сум, майбутні
і прожиті роки / І гори дум, великих дум...” змальовує портрет
демократичного, але небайдужого стратега. Розхристаність України між
зрадливою Портою, зазіхальною Польщею й мовчазною Москвою в
рецепції Анни Пустовіт призвели Україну до найтяжчих утрат – своїх
славних синів. Саме ця безвихідь спонукала Хмельницького просити
захисту в останньої, а його булава перетворювалась на символ кари
власного народу: „Вона була легка, як мрія, / В години перемог ясных. /
Проте, в дні злої безнадії, / Робилася важка, як гріх”.

Аналізуючи сучасний йому стан України, Богдан усвідомлює крах
своєї мрії: немає продовжувача справи життя (син Тиміш, який міг би

керувати державою, лежить у домовині; Юрась – неповнолітній; серед соратників одержимих національною ідеєю однодумців немає).

Молебними й водночас пророчими виступає звернення гетьмана до смерті:

Смерть, постривай! Ще хоч хвилину!

Ще мрії є. Ще є борги.

І є на світі Україна.

І є у неї вороги.

Я маю жити! Маю жити!

Ще маю битись й боронить.

Від Олексія відступитись,

Та хоч до шведів приступить [2, с 29] .

Хмельницький до кінця свого життя постає чи не єдиним гетьманом на Україні, який став месією для нації, дав змогу відчутти себе народом вільним. До речі, як і за П. Загребельним, поетеса виправдовує версію про обрання ним Богом даного ім'я: „Зинобій Теодор Зиновій / Преславний гетьман я – Богдан, / Богдан! – Усе у цьому слові! / Богдан – обрав я сам!”.

Вагому роль у змалюванні образу Хмельницького відіграють алюзії на історичні події, що виринають у пам'яті ліричного героя у вигляді топонімічних, нумерологічних назв, пов'язаних із життєписом гетьмана: Корсунь, Суботов, Варшава, Берестечко, Чигирин, рік сорок восьмий тощо. Характерні для стильової манери авторки й використані ремінісценції на твори попередників: Біблію, метафорику фольклору, Т. Шевченка „Садок вишневий коло хати”, поему „Сон”, роман П. Загребельного „Я Богдан”. Ці інтертекстуальні включення потребують від реципієнта більш ґрунтовних знань історії та літератури власного народу, які формують громадянську позицію, пов'язану з перетвореннями в незалежному житті держави ХХІ століття.

Отже, у рецепції Анни Пустовіт-історика-поетеси-учителя образ Хмельницького не канонізовано в загально прийнятій „топологічній шухлядці”. Його кожний реципієнт вимальовує собі сам, згідно сповідальних візій сучасності, геополітичної розхристаності України. Ця рецепція дає змогу ідентифікувати себе як носія національної ідеї й формувати елітарність думок справжнього українця. Саме взірцем аристократичної еліти постав перед нами Богдан Хмельницький у

рецепції молодого лірика. Запропонований діалог з текстом, на нашу думку, дасть змогу вчителю-словеснику не лише показати сучасні тенденції регіональної літератури, а й призвести учнів до усвідомленого визначення щодо європейської інтеграції. Заявлена розвідка проблему інтерпретації історичних подій доби Хмельниччини не вичерпує, а лише формує сучасний життєтекст, міф про них.

Список використаної літератури

1. Гриценко О. Архетипальний володар (Богдан Хмельницький) / Олександр Гриценко // Герої та знаменитості в українській культурі. – К.: УЦКД, 1999. – С. 11-84. **2. Пустовіт А.** Засніжені яри / Анна Пустовіт. – Луганськ : Книжковий світ, 1998. – 32 с.

С.А. Негодяєва. Богдан Хмельницький в рецепції Анни Пустовіт: методичний діалог з текстом.

Запропонована розвідка досліджує особливості художнього потрактування літературного образу Богдана Хмельницького, здійснює методичний аналіз функціонування його в поезії-сповіді Анни Пустовіт „Остання ніч Богдана”.

Доведено, що авторська уява поетеси-історика дає змогу формувати плюральні рецепційні візії щодо образу гетьмана, який презентовано впевненим, щирим, демократичним стратегом, що формував національну ідею і державність українців.

Ключові слова: життєтекст, міф, ліричний суб’єкт.

С.А. Негодяева. Богдан Хмельницкий в рецепции Анны Пустовит: методический диалог с текстом.

Предложенная статья исследует особенности художественной трактовки литературного образа Богдана Хмельницкого, совершает методический анализ функционирования его в поэзии-исповеди Анны Пустовит „Последняя ночь Богдана”.

Доказано, что авторское представление поэтессы-историка формирует плюральные рецепционные представления образа гетмана, который представлен уверенным, искренним, демократичным стратегом, формировавшим национальную идею и государственность украинцев.

Ключевые слова: жизнетекст, миф, лирический субъект.

Nehodiayeva S.A. Bohdan Khmelnytsky in the reception of Anna Pustovit: methodical dialogue with text.

The work explores peculiarities of artistic interpretation of a literary image of Bohdan Khmelnytsky, provides a methodical analysis of the its functioning within poetry-confession by Anna Pustovit „Bohdan’s Last Night”.

According to the author by means of method of commented (slow) perusal of the text a teacher will then have more impact on students, whose experience has not yet formed a feeling of marginal existential condition, that Bohdan as a lyrical subject experiences.

It is proved that the author's imagination of the poet-historian makes it possible to form a plural reception visions on character of the hetman who is presented as confident, sincere, and democratic strategist, which shaped the national idea and majesty of the Ukrainians. Character of Khmelnytsky was not canonized in generally accepted topological versions. This reception allows to identify oneself as a carrier of the national idea and to form the elitism of thoughts of some real Ukrainian.

Presented dialogue with the text will help a teacher philologist not only to show the current trends of regional literature, but also to lead students to the deliberate determination regarding European integration. This work does not exhaust the problem of interpretation of historical events during the period of Khmelnytsky, but merely creates a modern text of life, myth about them.

Key words : text of life, myth, lyric subject.